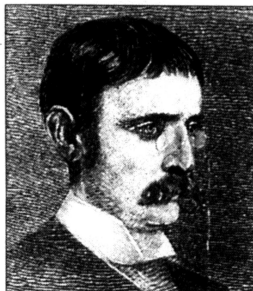

Tysken Peters i Mörkrets hjärta

Nytt ljus är åter på väg över Afrika och väst missionerar, konstaterar Göran Hägg i sin andra artikel om Kongo. Dock är det inte nytt.

Dr Carl Peters.

Porträtt ur Peters' Nytt ljus över det mörkaste Afrika.

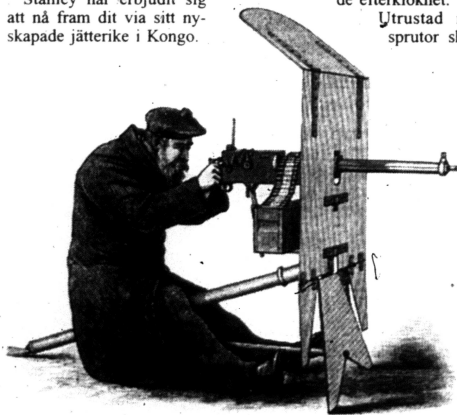
"En olycklig zanzibarit, som tyckets ha förutsatt sig att befordra vår undergång, stjälpde sin kanot i närheten av Napanga, hvarigenom vi förlorade två lådor kulsprutsammunition, fem lådor kaurisnäckor, tre lådor hvita pärlor, en låda fanrtasipärlor, en låda fin koppartråd, samt vidare åtskilliga patronök och sju gevär."

Det är den 4 augusti 1887. Henry Stanley befinner sig på återbesök i den av honom några år tidigare grundade Kongostaten. I spetsen för en handfull vita, slavjägaren Tippu Tip och några kompanier resliga zanzibarnegr tränger han uppför floden. Packningen är typisk. Det är de klassiska bytesvarorna samt den oundgängliga grunden för de vitas herravälde: kulspruteammunition. Som en bister skämtare uttryckte saken i en vers:

*Whatever happens, we have got
The Maxim gun, and they have not!*

Hur det gick för zanzibaren får vi aldrig veta, eftersom en anfallande flodhäst omedelbart efteråt måste avlivas. Målet för expeditionen är att rädda Emin Pascha. Denne, egentligen en tysk-judisk läkare vid namn Edvard Schnitzer, har varit egyptisk guvernör över södra Sudan. Men ett islamistiskt uppror i norra Sudan har sen flera år avskurit honom från civilisationen, så att han nu härskar över ett eget litet kulspruteimperium i regnskogen.

Stanley har erbjudit sig att nå fram dit via sitt nysskapade jätterike i Kongo.

Resan är en serie desillusioner, nödtorftigt maskerade i boken *I det mörkaste Afrika*, 1890. Kongostaten har på nytt brutit samman – ångbåtarna har rostat, handelsstationer är övergivna och förmännen inkompetenta eller sjuka. Importerade zanzibariter dör eller deserterar hela tiden.

Inspirerade Conrad

Stanley når verkligen 1888 Emin paschas väjde, men denne trivs rätt bra med sin makt och måste mer eller mindre tvingas med till säkerheten i tyska Ostafrika. Boken har både vad gäller titel och innehåll inspirerat Joseph Conrads *Mörkets hjärta*. Men Stanley är som sagt ingen Kurtz. Han är rasist och vulgärdarvinist av äkta dåtida märke. Han värderar afrikanerna efter hudfärg, kroppslängd och skallform. Ju färre "negerdrag", desto bättre. Mot sin vilja har han medverkat till de senaste årens bestialiska folkmord i Rwanda och grannländerna genom sin uppvärdering av tutsierna, som han kallar Wahu-mafolket och gör till en sorts hederseuropéer på grund av deras högväxthet och ställning som lokal överklass. Senare kolonisatörer tog upp idén, vilket lett till dagens motsättningar.

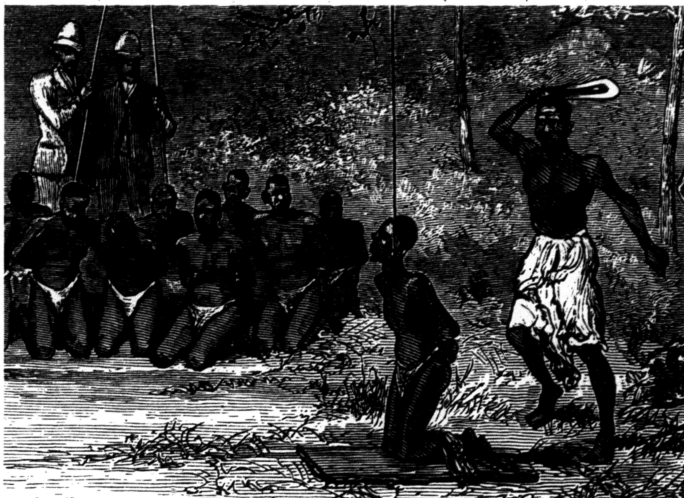
Storhetsvansinnig idealist

Stanley själv var bara en nyliberal idealist, en sorts kolonialismens Refaat, behäftad med storhetsvansinne och förmåga att förvränga synen på finansärer. Han var blind för omgivningens lidande precis som för övriga realiteter. Men han önskade inte folk mord. Tvärtom.

Vill man möta det verkliga "mörkets hjärta" bör man läsa om den konkurrerande, tyska, undsättningsexpedition för Emin Pascha som samtidigt startade från Ostafrika, men blev förekommen av Stanley. Boken *Nytt ljus över det mörkaste Afrika* skrevs av expeditionens ledare Carl Peters och utkom 1891, året efter Stanleys arbete.

Det är nog det värsta vi läst. Nietzsche är faktiskt sjuk. *Mein Kampf* är fortfarande bara teorier. Och *Kommandant i Auschwitz* bärs åtminstone av en viss hycklande efterklokhet.

Utrustad med kulsprutor skjuter och

Bestrafning vid Ekvatorstationen, Kongo, 1884. Stanley ansåg cheferna "kallblodiga, nitiska och kloka, men icke för militärskt stela, så att de verkade afkylande på infödingarnas vänskapliga känslor". Ur Stanleys Kongo – den nya fristaten.

mördar Peters sig fram genom savannerna. På bilder av möten med lokalbefolkning har han alltid ett vapen i färdigställning. Stanley är enligt Peters en klemig klåpare. För själva grundinställningen till i terräng förekommande hinder är följande mening typisk: "Tyvärr visade sig snart, att vagogobyarna äro svåra att få att brinna."

Den statsapparat och överhöghet som mest existerade i Stanleys fantasi har inte nämnvärt utvecklats sen dess.

Peters "hyser mycket liten aktning för arabernas och afrikanernas företagsamhet." Han är därför "öfvertygad att man med en förening av varsamhet och rask beslutsamhet lätt kommer tillräta med dem". Hur det ska gå till visar han i sin bok. Att Hitler uppträdde just i den tyska kulturen borde inte ha förvånat någon.

Bestialiteten i det Kongo som Stanley skapade var åtminstone inte 'verksamhetens huvudsyfte'. Men utvecklingen blev som sagt ändå handelsföretagens sammanbrott till förmån för organiserad utpressning av de befolkningsgrupper man kunde komma åt. Anarkin och övergreppen tvingade 1908 den belgiska staten att överta jättelandet från kung Leopold. En minimal överhet, några missionsstationer och gruvidrift i utkanterna gjorde det möjligt att fortsätta läsas som om "civilisation" eller åtminstone någon statsrättslig ordning skapats. Närmast lättade tycks belgierna vid självständigheten 1960 ha lämnat landet åt sitt öde.

Sammanbrottet blev åter totalt. Av någon anledning som vi som minns händelserna fortfarande undrar över bestämde sig FN med

Dag Hammarskjöld i spetsen att till varje pris hålla ihop Stanleys papperskonstruktion. Priset blev överste Mobutu, som efter många turer och mycket blod installerade sig som självhärskare med stöd av franska gruvintressen och amerikansk kommunistkräck.

Det kalla krigets slut gjorde det möjligt att låta honom falla. Laurent Kabila, arvtogare till den fruktade sovjetstödde Antoine Gizenga, tar över och lovar guld och gröna urskogar åt investerarna. Genom att läsa Stanleys redogörelser kan man ana bakgrunden och nuläget. Mobutu verkade i samma tradition som de hövdingar som sysslade med landets utplundring på entreprenad inom Kongostatens ram. Den statsapparat och överhöghet som mest existerade i Stanleys fantasi har inte nämnvärt utvecklats sen dess.

Förbluffande frammarsch

Det är givetvis förklaringen till Kabilas förbluffande frammarsch. Några tusen tutsisoldater underkvar på några månader ett område stort som Västeuropa med en mångmiljonbefolkning och intar till slut den flermiljonstads som trots allt vuxit upp på platsen där Stanley grundlade stationen Leopoldville/Kinshasa.

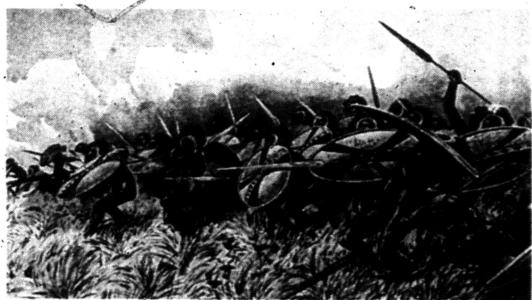
I verkligheten bevisar det bara två saker. Ingen i landet bryr sig särskilt mycket, om de ens lägger märke till saken en bit från marschvägen och kulsprutorna. Och "makten" i Kinshasa är inte samma sak som "makten" i Washington eller ens Stockholm. Den minoritet av befolkningen som man kommer åt och som har något värt att ta kan plundras. Det är allt.

På ett kusligt välbekant sätt lovar Kabila ungefär vad Stanley lovade, och vad Mobutu hann lova dess emellan, att "öppna Kongo-regionen för fri handel och företagsamhet". Som vid självständigheten 1960 väntar vi oss att fungerande och meningsfulla allmänna val ska kunna hållas inom det godtyckliga område Stanleys ritade upp på kartan. Västerländsk kultur ska, precis som på hans tid, utbryta med hjälp av "handelsmissionärer".

Långtifrån allt är européernas fel. Stanley bevittnade grymhet mellan stammarna och mot de lokala slavarna som låg nästan i klass med vad Dr Peters på sitt håll åstadkom. Folkmordet i Rwanda, det värsta sen andra världskriget, är en intern afrikansk historia. Men det skedde snarast under gillande från väst och EU, för att rädda äran på Frankrike vars politisk skyddad mördarregimen. Och uppåtkänt av "tutsierna" som "folk" är som sagt ett resultat av västlig rasromantik. "Mörkets hjärta" skapas i samverkan mellan det sämsta i flera kulturer.

Den yttersta lärdomen av Stanleys berättelser lästa i ljuset av de senaste veckornas händelser är kulturell. Litteratur och medier har en väldigt makt över tanken, och på kort sikt över verkligheten. Det rike som Stanley diktade finns fortfarande på kartan och vällar världskriser. Samtidigt har inga av hans förutsägelser om utveckling, frihet och företagsamhet visat sig ha det minsta med verkligheten att göra. Men vi uppappar dem ändå lika frenetiskt. "Nytt ljus" är ännu en gång på väg "över det mörkaste Afrika".

GÖRAN HÄGG

Maxim-kulsprutan. Eldhastighet: 600 skott i minuten. Bild ur Stanleys *I det mörkaste Afrika*. Till höger anfallande elmorärer, ur Peters' bok. Amuletter runt halsen skulle skydda dem mot kulorna.